

Asia: VN /5137/2022

Työryhmän lausuntopyyntö valmiuslain varautumisvelvollisuutta koskevasta muistiosta sekä valmiuslain yleisistä kehittämistarpeista

Lausunnonantajan lausunto

Huomionne valmiuslain varautumisvelvollisuutta koskevasta muistiosta

Oikeusministeriö

Diaarinumero VN /5137/2022

Työryhmän lausuntopyyntö valmiuslain varautumisvelvollisuutta koskevasta muistiosta sekä valmiuslain yleisistä kehittämistarpeista

Medialiitto kiittää mahdollisuudesta antaa lausunto oikeusministeriölle valmiuslain varautumisvelvollisuutta koskevasta muistiosta ("muistio"). Esitämme samalla näkemyksiä ja huomioita valmiuslain yleisistä kehittämistarpeista erityisesti kansalaisten sananvapauden, yhteiskuntarauhan ja demokratian kannalta.

Lausunnon rakenne perustuu oikeusministeriön lausuntopalvelussa antamaan jaotteluun.

Huomionne valmiuslain varautumisvelvollisuutta koskevasta muistiosta

Pääviesteinään Medialiitto ehdottaa, että valmiuslain kokonaisuudistuksen jatkovalmistelussa otettaisiin huomioon seuraavat asiat tässä lausunnossa tarkemmin kuvatuin ehdotuksin:

- Suomalainen media-ala on kriisitilanteessa, kuten poikkeusoloissa, tai sellaisen uhatessa enintään niin vahva ja kyvykäs tukemaan kansalaisten tiedonsaantia sekä torjumaan hybridiuhkia ja

informaatiovaikuttamista kuin mitä se on normaalioloissa. Siksi media-alan toimintakyvystä on pidettävä huolta jatkuvasti ja pitkäkestoisesti.

- Media-alan ja erityisesti riippumattomien tiedotusvälineiden keskeinen rooli tulisi tunnistaa ja ottaa huomioon valmiuslain uudistamisessa. Uutistiedonvälitys on erityisesti poikkeusoloissa yhteiskunnan johtamisen ja turvallisuuden kannalta välttämätöntä toimintaa. Kansalaisten sananvapauden, toimivan demokratian ja kansakunnan henkisen huoltovarmuuden kannalta keskeisen uutissisällön saatavuus on turvattava kaikissa olosuhteissa.
- Valmiuslain viestinnän toimivaltasäännöstä tulisi selventää, jotta tiedotusvälineiden tiedonsaanti varmistetaan kaikissa olosuhteissa, kuten poikkeusoloissa. Samassa yhteydessä tulisi todeta, että media-ala, ja erityisesti tiedotusvälineiden toiminta, on yhteiskunnan ja sen toiminnan kannalta kriittistä toimintaa.
- Valmiuslain poikkeusolojen määritelmässä todetun tartuntataudin ei tulisi olla sellainen olosuhde, jonka aikana tiedotusvälineitä voisi valmiuslain nojalla velvoittaa viranomaisten tiedotusten julkaisuun. Sen sijaan, että tiedotusvälineet velvoitetaan antamaan ilmaiseksi ilmoitustilaansa ja ohjelma-aikaansa, tulisi viranomaisen käyttää esimerkiksi valtioneuvoston kanslian verkkosivuja tiedotusten julkaisemiseen ja lähettämiseen.
- Mediapolitiikan koordinoinnin parantaminen on suositeltava työkalu suomalaisen media-alan ja erityisesti tiedotusvälineiden toimintaedellytysten ja toimintakyvyn turvaamiseen pitkäjänteisesti. Tiedotusvälineiden toimintakyvyn turvaaminen edellyttää konkreettisia panostuksia.

3. Turvallisuusympäristön muutos ja muita sääntelyn kehittämisessä huomioitavia tekijöitä: alaotsikko "Toiminta- ja turvallisuusympäristön muutos ja sen vaikutus varautumiseen"

Medialiitto kiinnittää ministeriön huomiota siihen, että kansainvälisesti disinformaatio ja misinformaatio arvioidaan nykyisin suurempana uhkana kuin mitä muistiossa kuvataan. Maailman talousforumin (World Economic Forum) tuoreen riskiraportin mukaan disinformaatio ja misinformaatio muodostavat maailman suurimman lyhyen ajanjakson uhan (<https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024/>).

Medialiitto ehdottaa, että riskiraportti otettaisiin huomioon myös valmiuslain uudistyössä, ja erityisesti ei-materiaaliseen varautumiseen ja yhteiskunnan kokonaisturvallisuuden ylläpitämiseen liittyvissä kysymyksissä.

Disinformaatioon ja misinformaatioon perustuva informaatiovaikuttaminen horjuttaa pahimmillaan yhteiskunnan koossa pitävää luottamusta. Sitä voidaan hyödyntää myös osana hybridivaikuttamista.

Viimeaikainen nopea tekoälyn kehitys korostaa uhkia niin sanotulle aineettomalle huoltovarmuudelle. Erityisesti generatiivinen tekoäly muodostaa helposti tulevaisuudessa nykyistäkin suuremman uhan maamme kokonaisturvallisuudelle.

4. Nykytilan arviointi

Medialiiton mukaan tiedotusvälineiden toimintaedellytysten turvaaminen tulisi ottaa huomioon turvallisuus- ja yhteiskuntarauhakysymyksenä myös valmiuslakia uudistettaessa. Suomalainen media-ala on poikkeusoloissa tai normaaliaikojen häiriötilanteissa enintään niin vahva ja kyvykäs tukemaan kansalaisten tiedonsaantia sekä torjumaan esimerkiksi hybridiuhkia ja informaatiovaikuttamista kuin mitä se on normaalioloissa. Siksi media-alan toimintakyvystä on pidettävä huolta jatkuvasti ja pitkäkestoisesti.

5. Valmiuslakityöryhmän alustavat ehdotukset: alaotsikko ”7. Myös normaaliolojen häiriötilanteita koskeva yleinen varautumisvelvollisuus on tarpeen”

Medialiitto muistuttaa selkeiden määritelmien tärkeydestä. Muistiossa ei ole tarkemmin kuvattu, mitä tarkoitetaan ”normaaliolojen häiriötilanteella”. Määrittely tarvitaan vähintään muistiossa viitatussa sektori- ja toimialakohtaisessa lainsäädännössä.

Medialiitto korostaa, että yleinen normaaliolojen häiriötilanteita koskeva varautumisvelvollisuus ja siihen liittyvä sääntely eivät saa vaikuttaa tiedotusvälineiden tiedonsaantiin tai toimintaedellytyksiin. Muistion ehdotus ei saa vaikuttaa poikkeusolojen määritelmään valmiuslaissa.

Miten arvioisitte voimassa olevan valmiuslain kokonaisuutta ja toimivuutta? Mitä valmiuslaissa tulisi erityisesti kehittää?

Koronavuodet ja erityisesti vuoden 2020 käytännön kokemukset pandemia-ajalta nostivat konkreettisesti esille valmiuslain säännöksiä, jotka eivät media-alan ja erityisesti riippumattomien tiedotusvälineiden kannalta toimi käytännössä. Näillä säännöksillä on suora yhteys siihen, miten tiedotusvälineiden työskentelyvapaus ja kansalaisten sananvapaus toteutuvat poikkeusoloissa. Nämä näkökulmat vaikuttavat yhdessä siihen, miten vapaa demokraattinen yhteiskuntamme toimii poikkeusoloissa.

Medialiitto ehdottaa, että valmiuslain pykälä muutetaan lainsäädäntöhankkeessa niin, että tiedotusvälineiden työskentelyvapaus ja kansalaisten sananvapaus toteutuvat myös poikkeusoloissa.

Valmiuslain pykälää, jotka koskevat tiedotusten julkaisuvelvoitetta (3 § ja 126 §), tulisi muuttaa

Medialiitto katsoo, että valmiuslain 3 §:n poikkeusolojen määritelmien kohdassa 5) todetun tartuntataudin ei tulisi olla sellainen olosuhde, jonka aikana viranomaiset voisivat velvoittaa tiedotusvälineitä valmiuslain 126 §:n nojalla viranomaisten tiedotusten julkaisuun.

Medialiitto ehdottaa, että vaikutuksiltaan erityisen vakavaa suuronnettomuutta vastaava hyvin laajalle levinnyt vaarallinen tartuntatauti -oloissa viranomainen käyttäisi esimerkiksi valtioneuvoston kanslian digitaalista tiedotuskanavaa, kuten verkkosivut, tiedotusten julkaisemiseen ja lähettämiseen sen sijaan, että tiedotusvälineet velvoitetaan antamaan ilmaiseksi ilmoitustilaansa ja ohjelma-aikaansa. Tämä muutos tulisi tehdä valmiuslain 126 §:ään.

Pandemian oloissa tiedotusvälineet informoivat yleisöä tartuntataudista, siltä suojautumiselta ja sen vaikutuksista omaehtoisesti. Kansalaisten luottamusta nauttivien uutismedioiden toimintakyky heikkenee, kun pandemian vuoksi asetetut rajoitukset vähentävät mainontaa. Keväällä 2020 tämä näkyi dramaattisesti. Tällaisessa tilanteessa viranomaisten pitäisi journalismia tukeakseen lisätä ostetun ilmoitustilan käyttöä, sen sijaan että sitä vaadittaisiin valmiuslain nojalla maksutta.

Lisäksi Medialiitto katsoo, että tiedotusten julkaisuvelvoitteen päätöstaso tulisi nostaa valmiuslain 126 §:ssä valtioneuvoston tasolle. Valtioneuvosto-taso olisi omiaan selkeyttämään valmiuslain julkaisuvelvoitteen soveltamista. Samalla tiedotusvälineet välttyisivät esimerkiksi perusteettomilta kuntatason vaatimuksilta.

Viestinnän toimivaltasäännöstä (106 §) tulisi selventää, jotta tiedotusvälineiden tiedonsaanti turvataan poikkeusoloissa

Medialiitto ehdottaa, että valmiuslain 106 §:ää (Hallintoviranomaisten viestintä poikkeusoloissa) selvennettäisiin valmiuslain muutoksen yhteydessä siten, että tiedotusvälineiden tiedonsaanti varmistetaan kaikissa olosuhteissa, myös poikkeusoloissa.

Valmiuslain 106 §:ssä tulisi todeta, että valtioneuvoston kanslia ja Valtion viestintäkeskus varmistavat tiedotusvälineiden tiedonsaannin myös poikkeusoloissa.

Samassa yhteydessä tulisi yleisellä tasolla todeta, että media-ala, ja erityisesti tiedotusvälineiden toiminta, on yhteiskunnan ja sen toiminnan kannalta kriittinen ala. Lisäkustannuksia tai muita velvoitteita media-alalle ja tiedotusvälineille tulisi kuitenkin kaikilta osin välttää, jotta tiedotusvälineiden elinvoimaa voidaan tältäkin osin tukea.

Valmiuslakia tulisi kehittää niin, että valmiuslain 106 §:ään perustuva viestinnän keskittäminen tulisi nykyistä huolellisemmin harkittavaksi. Keskittämisen riskit tiedotusvälineiden tiedonsaannille, kansalaisten sananvapaudelle ja demokratialle tulisi tunnistaa kaikissa oloissa.

Koronapandemian ajan kokemukset osoittivat, että tiedotusvälineiden tiedonsaanti ei toiminut asianmukaisesti. Myös poikkeusolojen kriisiviestinnässä tulisi ottaa julkisuusperiaate paremmin huomioon viranomaisen viestinnän peruslähtökohtana.

Avoimen ja moniarvoisen yhteiskunnan peruspilarit vaarantuvat nopeasti poikkeusoloissa tai normaaliaikojen häiriötilanteissa, mikäli kansalaisilla ei ole saatavilla luotettavaa ja moniäänistä toimituksellista ajankohtais- ja uutissisältöä valtakunnallisista, alueellisista ja paikallisista asioista. Ammattimaisesti toimitetun sisällön saatavuus kansalaisille turvaa osaltaan henkistä huoltovarmuutta ja yhteiskuntarauhaa sekä tukee yleistä turvallisuutta, yhteiskunnan johtamista ja myös poikkeusoloista palautumista.

Vastaavan toimittajan vastuun alaisten tiedotusvälineiden viestintä tulisi todeta yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen kannalta välttämättömäksi viestinnäksi

Vastaavan toimittajan (eli päätoimittajan) vastuun alaisten tiedotusvälineiden viestintä ja erityisesti uutistiedonvälitys tulisi nimenomaisesti todeta valmiuslaissa yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen kannalta välttämättömäksi viestinnäksi. Liikenne- ja viestintäministeriön tulisi aina päättää uutistiedonvälitykselle - mukaan lukien yksityisomisteinen uutismedia, sanomalehdet - ja yksityisesti omistettujen radioiden uutis- ja ajankohtaisviestinnälle etuoikeus yleisissä viestintäverkoissa.

Uutistiedonvälitys on yhteiskunnan johtamisen ja turvallisuuden kannalta välttämätön toiminto. Ammattimaisesti tuotetun luotettavan toimituksellisen tiedon merkitys korostuu yhteiskunnan poikkeus- ja kriisitilanteissa, kuten esimerkiksi pandemian aikana.

Tämä tärkeä median moniäänisyyden turvaaminen on tunnistettu esimerkiksi Valtioneuvoston huoltovarmuuspäätöksessä 1048/2018. Päätöksen mukaan yhteiskunnan turvallisuutta ja vastuullista sananvapautta tukevan, vapaan ja moniäänisen median toimintaedellytyksien turvaaminen kaikissa olosuhteissa on yhteiskunnan turvaamisen painopisteitä. Joukkoviestinnän ja sen infrastruktuurien turvaaminen on välttämätöntä.

Medialiitto katsoo, että uutismedian ja uutistiedonvälityksen käyttämien sähköisten tieto- ja viestintäjärjestelmien toimivuus, radiotaajuudet ja lehtijakelu tulisi turvata mahdollisimman kattavasti myös poikkeusaloissa. Asiasta tarvitaan nimenomainen kirjaus valmiuslakiin.

Uutistiedonvälityksestä maassamme merkittävällä osuudella vastaava lehdistö on laajasti riippuvainen sähköisten tieto- ja viestintäjärjestelmien toimivuudesta, ja pitkälle tulevaisuuteen myös lehtijakelusta.

Tiedonvälityksen aukkojen lisäksi katkokset tieto- ja viestintäjärjestelmien toimivuudessa tai lehtijakelussa aiheuttaisivat kansalaisten luotettavan tiedonsaannin tyrehtymisen lisäksi ilmoitus- ja asiakassuhdemenetyksiä. Lisäksi katkoista voi aiheutua viivästysten vuoksi seuraamusmaksuja ulkoa ostettuihin palveluihin.

Valmiuslain kokonaisuudistuksessa tulisi valmiuslain perusteluihin kirjata toimituksellisen median (päätoimittajavastuun alainen ja Journalistin ohjeisiin sitoutuneet tiedotusvälineet) merkitys avoimessa, demokraattisessa yhteiskunnassa ja ero suhteessa muuhun mediaan kuten esimerkiksi sosiaaliseen mediaan. Se auttaisi ymmärtämään vastuullisen tiedonvälityksen merkitystä myös poikkeusoloissa.

Onko muita näkökulmia, joita edustamanne taho erityisesti toivoisi otettavan huomioon valmiuslain uudistamista koskevassa työssä?

Demokratiapolitiikka

Medialiitto ehdottaa, että valmiuslain uudistamissa koskevassa työssä otettaisiin huomioon myös Valtioneuvoston periaatepäätös suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla (2022: 40) ("Demokratiapolitiikka").

Demokratiapolitiikka korostaa median tärkeää roolia muuttuneessa turvallisuusympäristössämme. Sen mukaan yhteiskunnan vakauden kannalta on keskeistä, että suomalaisten tiedonsaanti toimii myös vakavissa häiriötilanteissa ja poikkeusoloissa. Se toteaa, että kriisien aikana informaatiovaikuttaminen lisääntyy ja että median pitää olla siihen varautunut.

Demokratiapolitiikan mukaan journalistisella medialla on tärkeä rooli esimerkiksi informaatiovaikuttamisen kitkemisessä. Median toimintaedellytysten turvaaminen tulee huomioida myös turvallisuus- ja yhteiskuntarauhakysymyksenä. Periaatepäätös toteaa, että median toimintaedellytysten turvaaminen edellyttää konkreettisia panostuksia.

Demokratiapolitiikassa peräänkuulutetaan Suomeen pitkäjänteistä, hallinnonalat ylittävää mediapolitiikkaa. Tämä auttaisi turvaamaan ammattimaisen media-alan toimintaedellytykset.

Median toimintaedellytysten turvaaminen ja Yleisradion tärkeän tehtävän sekä yksityisen journalistisen median huomioiminen ovat periaatepäätöksen mukaan mediapolitiikan keskiössä.

Tartuntatautilain ja valmiuslain suhde

Medialiitto toteaa koronapandemian kokemuksiin perustuen, että myös tartuntatautilakia tulisi kehittää valmiuslain rinnalla yleisötilaisuuksiin liittyen. Valmiuslaki on turhan voimakas työkalu tartuntatautien vaatimien toimenpiteiden osalta. Tartuntatautien leviämisen kannalta kriittistä tungosta tulisi voida ehkäistä tartuntatautilailla poikkeusolojen ja valmiuslain sijaan. Toimialaneutraali sääntely mahdollistaisi tarkemman harkinnan ja rajaamisen esimerkiksi yleisötilaisuuksien, kuten konserttien, osalta.

Kuuleminen valmiuslakia uudistettaessa

Medialiitto pyytää saada tulla kuulluksi hyvissä ajoin valmiuslain uudistamista koskevassa työssä. Valmiuslakia uudistettaessa on erittäin tärkeää varmistaa, että kansalaisten monipuolinen tiedonsaanti ja tiedotusvälineiden toimintaedellytykset varmistetaan myös poikkeusoloissa sekä normaaliolojen häiriötilanteissa.

Medialiitto ry

Jukka Holmberg	Ismo Huhtanen
toimitusjohtaja	lakiasiaintoimittaja, Uutismedian liitto

Medialiitto on media-alan ja graafisen teollisuuden yritysten edunvalvontajärjestö. Jäsenjärjestömme ovat Aikakausmedia, Graafinen Teollisuus, RadioMedia, Suomen Kustannusyhdystys ja Uutismedian liitto. Yhdessä edustamme noin 600:aa yritystä uutismedian, aikakausmedian, kirjojen ja oppimateriaalin kustantamisen sekä painamisen, radio- ja tv-toiminnan ja jakelun alueilla. Jäsenyritykset työllistävät Suomessa suoraan noin 20 000 henkilöä, ja liiton edustamien toimialojen yhteenlaskettu liikevaihto on noin 3,1 miljardia euroa.

Huhtanen Ismo
Medialiitto ry